

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 581.9:712.41

ТАКСОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНТРОДУКОВАНОЇ ДЕНДРОФЛОРИ ПАРКУ КУЛЬТУРИ ТА ВІДПОЧИНКУ ІМ. Ю. ГАГАРИНА (М. ЖИТОМИР)

Астахова Лариса Євгенівна,
к.б.н., доцент
Антоні Світлана Вікторівна
студентка
Житомирський державний
університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація. У статті відповідно до сучасних класифікаційних систем наведений таксономічний склад інтродукованих деревно-чагарникових рослин парку культури та відпочинку ім. Ю. Гагаріна (м. Житомир). Виявлено 56 видів, що належать до 44 родів, 22 родин та 16 порядків. Найчисельнішою за кількістю видів є родина *Rosaceae* (14). У складі більшості родин (11) виявлено лише по одному виду. Інтродуковані деревні рослини парку природно зростають у Голарктичному флористичному царстві. Більшість з них походить з Атлантично-Північноамериканської флористичної області Бореального підцарства. 89,3% видів є представниками лише однієї флористичної області. Природний ареал 6 видів рослин охоплює відразу дві флористичні області.

Ключові слова: деревні рослини, інтродукція, таксономія, парк-пам'ятка, ландшафт.

Інтродукція деревних рослин в Україні бере початок ще з IV тисячолітті до н.е. [1, с. 27]. Спочатку вона була пов'язана із введенням в культуру

переважно плодових дерев, а пізніше із використанням декоративних видів. Значних масштабів інтродукція набула в XVII-XIX ст. завдяки будівництву ландшафтних парків на території поміщицьких садиб. Присадибні парки являли собою витвір мистецтва і поєднували природні ландшафти із малими архітектурними формами та декоративними скульптурами. Саме старовинні маєтки на Україні стали основою для створення сучасних парків. Прикладом цього є парк культури та відпочинку ім. Ю. Гагаріна у м. Житомир, який віднесений до категорії парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення. Він розташований на території колишнього маєтку барона Івана Максиміліановича де Шодуара [2]. Барон у 1898 р. придбав ділянки землі на мальовничому лівому березі р. Тетерів, де і побудував маєток. В нижній частині маєтку розміщувався дендрологічний сад з екзотичними рослинами із різних кліматичних зон – Індії, Північної Америки, Японії, Китаю, Середньої Азії, Сибіру, Західної Європи. В саду були висаджені такі дерева як бундук дводомний (*Gymnocladus dioica* (L.) K. Koch.), гінґо дволопатеве (*Ginkgo biloba* L.), гледичія триколючкова (*Gleditsia triacanthos* L.), горіх маньчжурський (*Juglans mandshurica* Maxim.), бархат амурський (*Phellodendron amurense* Rupr.), туя східна (*Thuja orientalis* (L.) Franco) та інші [3]. З приходом радянської влади маєток був націоналізований і подальші історичні події – революція 1917 р. та світові війни призвели до втрати його первісного вигляду та деградації зелених насаджень. Після війни дендрологічний сад і територія, на якій розміщувався маєток, стали міським парком (нині парк ім. Ю. Гагаріна).

На сьогодні парк культури та відпочинку ім. Ю. Гагаріна є складовою ландшафтно-рекреаційної зони м. Житомира і має статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. З моменту його заснування пройшло багато років і склад його дендрофлори періодично змінювався. Під час ландшафтно-реконструкції зелених насаджень використовувались різноманітні види інтродукованих рослин, які мають важливе значення для формування естетичної привабливості ландшафтів. Оскільки парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва є об'єктами культурної спадщини, то важливе значення

має науково обґрунтований підхід до використання інтродукованої культивованої дендрофлори. В цьому плані актуальним є вивчення сучасного видового складу інтродукованої дендрофлори парку ім. Ю. Гагаріна у м. Житомир.

Мета нашого дослідження полягала у вивченні видового складу інтродукованих деревно-чагарникових рослин парку культури та відпочинку ім. Ю. Гагаріна у м. Житомир та аналізі їх таксономічної структури відповідно до сучасної систематики рослин. Дослідження проводили з квітня по жовтень 2020-2021 рр. маршрутним методом. Визначення видів деревних рослин проводили за допомогою літературних джерел [4-7]. Для складання систематичних списків використано класифікаційні системи: для голонасінних [8], для покритонасінних [9]. В основу географічного аналізу покладені принципи, сформульовані в монографії А. Тахтаджяна [10]. Під час обстеження парку було виявлено 56 видів інтродукованих деревних рослин, що належать до 44 родів, 22 родин та 16 порядків (табл. 1).

Таблиця 1

Таксономічний склад інтродукованих деревно-чагарникових рослин парку ім. Ю. Гагаріна (м. Житомир)

№ з/п	Вид	Родина	Порядок
Голонасінні (Gymnosperms)			
1	Гінкго дволопатеве <i>Ginkgo biloba</i> L.	Гінкгові <i>Ginkgoaceae</i> Engl.	Гінкгоподібні Ginkgoales Gorozh.
2	Ялина колюча <i>Picea pungens</i> Engelm.	Соснові <i>Pinaceae</i> Spreng. ex F.Rudolphi	Соснові Pinales Gorozh.
3	Модрина європейська <i>Larix decidua</i> Mill.		
4	Туя західна <i>Thuja occidentalis</i> L.	Кипарисові <i>Cupressaceae</i> Gray	Кипарисові Cupressales Link
5	Біота східна <i>Platycladus orientalis</i> (L.) Franko		
6	Ялівець козацький <i>Juniperus sabina</i> L.		
7	Ялівець скельний <i>Juniperus scopulorum</i> Sarg.		
8	Ялівець лускатий <i>Juniperus squamata</i> Buch.-Ham. ex D.Don		
Покритонасінні (Angiosperms)			
9	Магонія надуболиста <i>Mahonia aquifolium</i> (Pursh) Nutt.	Барбарисові <i>Berberidaceae</i> Juss.	Жовтецевоцвіті Ranunculales Juss. ex Bercht. & J.Presl
10	Платан західний	Платанові	Протеєцвіті

	<i>Platanus occidentalis</i> L.	<i>Platanaceae</i> T.Lestib.	Proteales Juss. ex Bercht. & J.Presl
11	Самшит вічнозелений <i>Buxus sempervirens</i> L.	Самшитові <i>Buxaceae</i> Dumort.	Самшитоцвіті Buxales Takht. ex Reveal
12	Робінія звичайна <i>Robinia pseudoacacia</i> L.	Бобові <i>Fabaceae</i> Lindl.	Бобовоцвіті Fabales Bromhead
13	Робінія клейка <i>Robinia viscosa</i> Vent.		
14	Аморфа кущова <i>Amorpha fruticosa</i> L.		
15	Гледичія колюча <i>Gleditsia triacanthos</i> L.		
16	Золотий дощ звичайний <i>Laburnum anagyroides</i> Medik.		
17	Абрикос звичайний <i>Prunus armeniaca</i> L.	Розові <i>Rosaceae</i> Juss.	Розоцвіті Rosales Bercht. & J.Presl
18	Вишня звичайна <i>Prunus cerasus</i> L.		
19	Вишня дрібнопилчаста <i>Prunus serrulata</i> Lindl.		
20	Слива звичайна <i>Prunus domestica</i> L.		
21	Слива розлога <i>Prunus divaricate</i> Ledel.		
22	Яблуня сливолиста <i>Malus prunifolia</i> (Willd.) Borkh.		
23	Ірга колосиста <i>Amelanchier spicata</i> (Lam.) C. Koch.		
24	Ірга овальна <i>Amelanchier ovalis</i> Medik.		
25	Пухироплідник калинолистий <i>Physocarpus opulifolia</i> (L.) Maxim.		
26	Спірея верболиста <i>Spiraea salicifolia</i> L.		
27	Спірея японська <i>Spiraea japonica</i> L.		
28	Хеномелес японський <i>Chaenomeles japonica</i> (Thunb.) Lindl. ex Spach		
29	Горобинник горобинолистий <i>Sorbaria sorbifolia</i> (L.) A. Br.		
30	Піраканта вузьколиста <i>Pyracantha angustifolia</i> C.K.Schneid.		
31	Шовковиця червона <i>Morus rubra</i> L.	Шовковицеві <i>Moraceae</i> Gaudich.	
32	Партеноцисус п'ятилистий <i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.	Виноградові <i>Vitaceae</i> Juss.	Виноградоцвіті Vitales Juss. ex Bercht. & J.Presl
33	Дуб північний <i>Quercus borealis</i> Michx.	Букові <i>Fagaceae</i> Dumort.	Букоцвіті Fagales Engl.
34	Каштан їстівний <i>Castanea sativa</i> Mill.		
35	Горіх грецький <i>Juglans regia</i> L.	Горіхові <i>Juglandaceae</i> DC. ex Perleb	
36	Горіх маньчжурський <i>Juglans mandshurica</i> Maxim.		
37	Тополя бальзамічна <i>Populus balsamifera</i> L.	Вербові <i>Salicaceae</i> Mirb.	Мальпігієцвіті Malpighiales Juss. ex Bercht. & J.Presl
38	Тополя пірамідальна <i>Populus pyramidalis</i> Roz.		
39	Птелея трилиста <i>Ptelea trifoliata</i> L.	Рутові <i>Rutaceae</i> Juss.	

40	Сумах пухнастий <i>Rhus typhina</i> L.	Сумахові <i>Anacardiaceae</i> R.Br.	Сапіндоцвіті Sapindales Juss. ex Bercht. & J.Presl
41	Клен сріблястий <i>Acer saccharinum</i> L.	Сапіндові <i>Sapindaceae</i> Juss.	
42	Клен ясенелистий <i>Acer negundo</i> L.		
43	Гіркокаштан звичайний <i>Aesculus hippocastanum</i> L.		
44	<i>Gібіскус сірійський</i> <i>Hibiscus syriacus</i> L.	Мальвові <i>Malvaceae</i> Juss.	Мальвоцвіті Malvales Juss. ex Bercht. & J.Presl
45	Липа американська <i>Tilia americana</i> L.		
46	Садовий жасмин звичайний <i>Philadelphus coronarius</i> L.	Гортензіїві <i>Hydrangeaceae</i> Dumort.	Дереноцвіті Cornales Link
47	Ясен ланцетолистий <i>Fraxinus lanceolata</i> Borkh.	Маслинові <i>Oleaceae</i> Hoffmanns. & Link	Губоцвіті Lamiales Bromhead
48	Ясен пенсільванський <i>Fraxinus pennsylvanica</i> Marsh.		
49	Бузок звичайний <i>Syringa vulgaris</i> L.		
50	Бузок дрібнолистий <i>Syringa microphylla</i> Diels.		
51	Форзиція поникла <i>Forsythia suspensa</i> (Thunb.) Vahl.		
52	Катальпа бігніонієвидна <i>Catalpa bignonioides</i> Walt.	Бігніонієві <i>Bignoniaceae</i> Juss.	
53	Калина зморшкувата <i>Viburnum rhytidophyllum</i> Hemsl.	Адоксові <i>Adoxaceae</i> E.Mey.	
54	Вейгела рання <i>Weigela praecox</i> (Lemoine) Bailey	Жимолостеві <i>Caprifoliaceae</i> Juss.	Черсакоцвіті Dipsacales Juss. ex Bercht. & J.Presl
55	Сніжноягідник білий <i>Symphoricarpos albus</i> Blake		
56	Кольквіція чарівна <i>Kolkwitzia amabilis</i> Graebn.		

Провідне положення за таксономічною структурою належить родині *Rosaceae* – 14 видів. По п'ять видів включають три родини – *Fabaceae*, *Oleaceae* та *Cupressaceae*. До складу двох родин – *Caprifoliaceae* та *Sapindaceae* входить по 3 види. По 2 види у складі п'яти родин – *Pinaceae*, *Fagaceae*, *Salicaceae*, *Juglandaceae* та *Malvaceae*. Одинадцять родин представлена лише одним видом. За біоморфологічною структурою більшість інтродукованих рослин є листопадними деревами (29 види) та чагарниками (19 видів), лише 7 видів –

вічнозелені рослини, з яких 2 види – дерева та 5 видів – чагарники. І лише 1 вид представлений здерев'янілою ліаною.

Ботаніко-географічний аналіз показав, що всі інтродуковані деревні рослини парку природно зростають на території двох підцарств Голарктичного царства – Бореального та Давньосередземноморського (табл. 2). З усіх видів 89,3% репрезентують по одній флористичній області: Циркумбореальну – 5 видів, Атлантично-Північноамериканську – 24 види, Східноазійську – 16 видів, Середземноморську – 3 види, Ірано-Туранську – 2 види. Природний ареал 6 видів рослин охоплює відразу дві флористичні області: Циркумбореальну і Ірано-Туранську – 2 види, Східноазійську та Ірано-Туранську – 3 види, Середземноморську та Ірано-Туранську – 1 вид. Таким чином, найбільша кількість видів інтродуцентів походить з Атлантично-Північноамериканської флористичної області Бореального підцарства.

Таблиця 2

Ареали походження інтродукованих деревно-чагарникових рослин

Флористичні області	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
Голарктичне царство		
Бореальне підцарство		
Циркумбореальна	5	8,9
Атлантично-Північноамериканська	24	42,9
Східноазійська	16	28,6
Давньосередземноморське підцарство		
Середземноморська	3	5,35
Ірано-Туранська	2	3,55

Порівнюючи сучасний склад дендрофлори парку із даними О.О. Орлова і С.Ю Поповича [11], можна відзначити позитивну динаміку у збільшенні таксонів інтродукованих видів. Крім того, санітарно-оздоровчі заходи, які проводяться адміністрацією парку, спрямовані на формування біологічно стійких насаджень, підтримання оптимальної їх структури та збереження видового складу дендрофлори парку.

На основі виконаних досліджень можна сказати, що на території парку культури та відпочинку ім. Ю. Гагаріна у м. Житомир зберігається багата

колекція представників інтродукованої дендрофлори. Завдяки своїм високим декоративним якостям та відносній стійкості до умов навколишнього середовища інтродуковані рослини збагачують фон зелених насаджень парку, підвищують естетичну цінність паркового комплексу та сприяють покращенню життєвого простору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кохно М.А. Інтродукція деревних рослин в Україні: здобутки й перспективи /М.А. Кохно // Інтродукція рослин. – 1999. – №1. – С. 27-29.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zhzh.info/publ/31-1-0-5028
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://itinery.com.ua/object/view/park-kultury-i-otdyha-imeni-gagarina>
4. Бродович Т. М. Деревья и кустарники запада УССР: атлас / Т.М. Бродович, М.М. Бродович. – Львов: Вища школа, 1979. – 251 с.
5. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Голонасінні: довідник / [М.А. Кохно, В.І. Гордієнко, Г.С. Захаренко та ін.]; за ред. М.А. Кохна, С.І. Кузнецова. – К.: Вища шк., 2001. – 207 с.
6. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні. Частина І.: довідник / [М.А. Кохно, Л.І. Пархоменко, А.У. Зарубенко та ін.]; за ред. М.А. Кохна. – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – 448 с.
7. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні. Частина II.: довідник / [М.А. Кохно, Н.М. Трофименко, Л.І. Пархоменко та ін.]; за ред. М.А. Кохна та Н.М. Трофименко. – К.: Фітосоціоцентр, 2005. – 716 с.
8. Christenhusz M.J.M. A new classification and linear sequence of extant gymnosperms / M.J.M. Christenhusz, J.L. Reveal, A. Farjon et.al. // *Phytotaxa*. – Magnolia Press, 2011. – 19. – P. 55-70. DOI: <https://doi.org/10.11646/phytotaxa.19.1>
9. Chase M.W. An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG IV / M.W. Chase, M.J.M Christenhusz, M.F. Fay et al. // *Botanical Journal of the Linnean Society*,

2016. – V. 181. – P 1.-20. DOI: <https://doi.org/10.1111/boj.12385>

10. Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов / А.Л. Тахтаджян. – Л.: Наука, 1987. – 439 с.

11. Орлов О.О. Цінний осередок заповідної дендрофлори м. Житомир / О.О. Орлов, С.Ю. Попович // Заповідна справа в Україні. – Т.17. – Вип. 1-2. – 2011. – С. 18-21.